

Boksamtal som kan öppna för tolerans, nya insikter och integration.

Inledning

” Det bästa med boksamtal och samarbetet och det som jag tycker är roligt, intressant och spännande är att man träffar så mycket nya människor från olika kulturer med olika bakgrund och erfarenhet. Man utvecklas mycket som människa och man får faktiskt lära sig att vidga sina vyer och man lär sig att man kan se på saker på olika sätt. Att ingen tanke är fel eller mindre värd, för om alla säger precis vad de tycker och känner skapas jätteintressanta samtal.”

Marie gick årskurs tre på teknikprogrammet när hon sade detta. Det skedde i samband med att hon träffade elever på Språkintroduktionen i gemensamma boksamtal. Dessa boksamtal var en helt ny erfarenhet för henne och det är hon tyvärr inte ensam om. Läsundersökningar och min egen lärarefarenhet visar entydigt att det är ovanligt att elever i den svenska skolan får utveckla sitt läsande och tänkande i utforskande boksamtal trots att skolans styrdokument tydligt lyfter fram dess potential:

*”Litteraturen kan bli en källa till tröst och stöd för den som söker svar på frågor om sitt liv och sin omvärld. Den kan också ge kunskaper som är svåra att få på något annat sätt. Genom att eleverna får föra diskussioner om livsfrågor utifrån litteraturen, kan undervisningen uppnå syftet att eleverna ska *utveckla sitt svenska språk, den egna identiteten och sin förståelse för omvärlden.*”* Skolverkets kommentarmaterial i ämnet svenska som andraspråk 2011

I texten redogör jag för mina tankar och erfarenheter av att utveckla boksamtalen till en respektfull, utforskande dialog som stödjer elevernas språk- och identitetsutveckling. Jag kommer här kort presentera de forskare som har gett mig inspiration och vägledning i mitt litteraturarbete.

Litteraturforskaren Louise M. Rosenblatt menar att all undervisning ska genomsyras av kampen för de demokratiska värdena. Läsning av skönlitteratur anser hon vara oerhört viktig för att utveckla elevernas fantasi, inlevelseförmåga och förståelse för hur andra människor tänker och känner. Rosenblatt betonar det unika i varje läsupplevelse och det som uppstår i läsarens möte med texten, den så kallade transaktionen där både texten och läsaren är formade av sitt sociala- och kulturella ursprung. Hon menar att läraren måste hjälpa fram de blygaste eleverna och förhindra att de mer utåtagerande dominerar samtalet för att skapa ett tryggt och tillitsfullt utbyte av tankar i ett litteratursamtal.

Litteraturforskaren Gunilla Molloy anser att det inte räcker med att bara läsa skönlitteratur för att klassrummet ska bli demokratiskt och dynamiskt. För att eleverna ska kunna utveckla sin läs- och skrivförmåga genom skönlitteraturen måste de också få prata med varandra och sin lärare om texterna. Molloy's utgångspunkt är att en litterär text kan tolkas olika beroende på vem som läser den. Genom att en litterär text kan tolkas olika beroende på vem som läser den så betonar Molloy att samtalet om texten kan lära eleverna att det inte bara finns ett sätt att uppfatta tillvaron på och att de olika uppfattningarna beror på vilken tillvaro man själv kommer ifrån och vilka erfarenheter man själv har. Hon lyfter också fram samtalets betydelse för att elever, som har svårt att göra sig hörda, presenterar avvikande åsikter eller ser annorlunda på världen ska komma fram på ett sätt som de annars inte gör i klassrummet.

Vidare talar Molloy om hur viktigt det är att eleverna får höra hur andra uppfattat samma text – då kan de förstå att olika erfarenheter och tolkningar kan tillåtas existera sida vid sida i en

demokrati. Molloy framhåller att det är då som eleverna upptäcker att deras åsikter och värderingar kan omprövas med hjälp av varandra.

Litteraturforskaren Michael Tengberg beskriver litteratursamtalets potential och inverkan på elevernas läsning i sin doktorsavhandling ”Samtalets möjligheter”.

Litteraturteoretikern Robert E. Probst lyfter fram betydelsen av att det skapas en positiv och konstruktiv samtalskultur i klassrummet.

Boksamtalets ABC

A. Litteraturen och läsningen

I min undervisning är tankeväckande skönlitteratur den centrala bas som skrivande och samtal får sin näring ifrån. Det är en grundläggande demokratifråga att eleverna, oavsett social bakgrund, får med sig både goda läsgrunder och läsglädje när de lämnar skolan.

En undervisning som utgår från angelägen skönlitteratur väcker både lärarens och elevernas nyfikenhet, eftersom varje elevgrupps möte med en text ger upphov till ett oändligt antal nya tankar, frågor och tolkningar. En sådan undervisning utgör ett bra stöd för en levande dialog där eleverna blir delaktiga och engagerade.

I skönlitteratur, som berör eleverna, finns allt det bränsle som behövs för att läsentusiasm ska väckas. Väl valda texter blir viktiga ingångar både till skrivande och till spännande boksamtal. Det är en utmanande läraruppgift att hitta texter som både fångar elevernas intresse och som samtidigt ger dem spännande intellektuella utmaningar på rätt läsnivå. Läraren måste också ge varje elev det stöd och inspiration som han/hon behöver för att kunna förstå texterna. Lässtöd kan till exempel vara när läraren läser en novell högt i klassen som man sedan samtalar om, skriver läslogg eller använder olika lässtrategier som hjälper dem under läsningen.

Eleverna bör också få ständig uppmuntran i att ställa frågor under läsningen. Lärarens förhållningssätt är avgörande för elevernas läsutveckling, ett uppmuntrande bemötande med anpassade utmaningar och rimliga krav är avgörande för att eleverna ska utveckla sitt läsengagemang.

B. Boksamtalsfrågor

Boksamtal bygs upp av autentiska och öppna frågor som kan inspirera eleverna till djupare samtal. Dessa frågor som saknar facit, uppmuntrar till resonemang och utmanar elevernas tankar. Exempel på den typen av boksamtalsfrågor kan vara:

1. *Vem tycker du förändras mest i boken? Motivera ditt svar.*
2. *Vem tycker du ska läsa boken och varför?*
3. *Vilka likheter och skillnader hittar du i det samhälle som skildras i boken och det samhälle som vi lever i?*

Det är bra om frågorna inspirerar eleverna till egna ställningstaganden, analyser och kopplingar till exempelvis samhällsföreteelser, kultur och annan litteratur. Frågorna ska också ge eleverna frihet att välja om de vill resonera utifrån bokens gestalter och/eller väva in sina egna liv i samtalen.

Frågorna kan konstrueras både av lärare och av elever. När eleverna lär sig att ställa egna frågor så kan ibland hela boksamtal byggas upp av elevfrågor. Eleverna blir efter hand mycket skickliga på att ställa kluriga frågor till boksamtal.

Frågorna kan gärna besvaras skriftligt av eleverna innan själva samtalet. Varje elev har då fått tänka igenom sitt svar och skriva ner det och är då förberedd innan samtalet. Vid själva samtalet är det en trygghet för eleven att ha med sig sina egna svar eftersom eleven då kan välja mellan att förmedla sina nerskrivna tankar eller ändra sig, tänka nytt och förhålla sig fri till sina tidigare tankar. En annan fördel med att eleverna har svarat på frågorna skriftligt är att läraren då kan samla in svaren efter samtalet och få veta vad varje elev har tänkt. Elevsvaren blir ett värdefullt underlag i bedömningen, samtidigt som läraren får en helhetsbild av elevernas reflektioner och får ett bra stöd för den fortsatta planeringen av läsarbetet.

C. Boksamtalsintroduktion

En del elever säger spontant, att det ”är väl inte svårt att samtala”, när jag berättar att de ska få lära sig grunderna i hur man för ett bra boksamtal. Min erfarenhet är att elever generellt sett är duktiga på att samtala när samtalet är lärarlett eller i grupper där eleverna är nära vänner. Men så fort samtalen saknar lärarstyrning och eleverna inte är trygga med varandra så bibehåller samtalen väldigt ofta de synliga eller osynliga hierarkiska strukturerna som finns mellan elever. Med hierarkiska strukturer menar jag till exempel när elever med hög status tar det största talutrymmet och när blyga eller utsatta elever förblir tysta.

Om det finns negativa strukturer i relationerna mellan elever och inget görs för att bryta dåliga mönster så följer dessa med in i boksamtalen. Följden blir då att ingen positiv utveckling sker hos eleverna, varken socialt eller kunskapsmässigt. För mig blev detta väldigt tydligt då jag ensam skulle organisera boksamtal och samarbete i tre grupper på gymnasiet med över 30 elever i varje grupp.

I lässamarbetet var elevgrupperna ibland på över 40 elever och då fanns det ingen möjlighet för mig som lärare att närvara vid samtliga elevers boksamtal. Det var absolut nödvändigt att eleverna kunde föra samtal på egen hand. Men att föra goda samtal på egen hand, det var eleverna inte alls vana vid.

Det första boksamtalet blev inte alls bra i någon av de stora grupperna, både eleverna och jag var missnöjda. Några elever ville inte vara i samma grupp som den ena eller den andra eleven, en del elever var helt tysta medan andra tog hela talutrymmet. Jag blev också förvånad när några seriösa elever höll sig undan och gång efter annan sa att de inte hade läst boken som skulle redovisas. När jag frågade eleverna om de hade tränat på att föra samtal tidigare visade det sig att ingen elev hade fått sådan specifik träning.

Det visade sig att de elever som höll sig undan gjorde det dels för att de var rädda för att ha boksamtal och dels för att ha samtal med elever som de inte kände väl. Jag stod helt rådvill och sökte vägledning i forskningen efter en konkret modell som kunde visa mig hur jag skulle kunna lära eleverna att föra ett bra samtal på egen hand. Någon färdig modell fanns inte att finna vilket var bra eftersom varje elev och elevgrupp måste vara delaktiga i processen om det ska ske en positiv utveckling. Inspirerad av de forskare som jag tidigare nämnt och mina elevgrupper så växte min samtalsintroduktion fram. Jag har använt den med elever i gymnasieklasser och på Språkinstruktionen men den går att använda på alla stadier i alla klasser.

Samtalsintroduktionen består av några strategier som jag har funnit användbara för att lära eleverna att föra utvecklande boksamtal på egen hand. Dessa strategier kan göras om och anpassas efter de personer som har användning av dem.

När eleverna är redo för boksamtal behöver de få lära sig hur de kan utveckla sin egen förmåga att få till stånd ett lyckat boksamtal. En viktig början är att alla elever får svara individuellt på följande två frågor:

1. ”Hur vill du att de andra eleverna ska vara i boksamtalet?”

Exempel på elevsvar:

- *Tänka på att inte skratta åt någon som pratar eller kommentera den som pratar.*
- *Tänka på att inte avbryta den som pratar utan låta alla prata färdigt och vänta på sin tur.*
- *Begrunda och bygga vidare på det som har sagts.*
- *Vara sociala och att ingen håller sig undan utan att alla vågar säga någonting i samtalet.*
- *Låta nya tankar komma fram i samtalet och våga prata fast man inte tänkt färdigt.*
- *Göra så att det ska kännas roligt, att alla blir nöjda och att ingen stör någon annan.*
- *Komma i tid, stänga av mobilerna och inte ser sura ut.*

2. ”Hur vill du själv vara i boksamtalet?”

Exempel på elevsvar:

- *Vara social, prata mycket och fråga ibland.*
- *Vara respektfull, delaktig, öppen och engagerad.*
- *Inte skratta åt någon annan.*
- *Lyssna, vara lugn och bli duktig tillsammans med de andra.*
- *Inte prata för mycket.*
- *Inte vara så tyst och blyg.*

Eleverna uppmuntras att tänka igenom sina svar grundligt och svara utförligt. Elevernas samtliga svar sammanställs på tilltalande sätt med ett vackert typsnitt och på ett färgat blad.

När elevsvaren presenteras och läses högt för eleverna öppnar det för en dialog och reflektioner kring svaren. Eleverna blir mycket intresserade av vad alla andra tänker. Varje elev får sammanställningen som på så sätt blir unik för varje elevgrupp. Sammanställningen av elevernas svar används sedan före och efter boksamtalen, som ett stöd för eleven i sin egen utveckling.

Inför de första boksamtalen fick varje elev sätta upp ett eget mål, något som de särskilt skulle träna på. Eleverna skulle också från början skriva ner en förhoppning om hur hela gruppen skulle vara. Efter samtalet fick eleverna skriva ner en kommentar om sin egen insats och även kommentera gruppens insats. Eleverna skulle också fundera över vad som kunde förbättras och förändras.

Enkla och varierande kortfrågor i samband med boksamtalen hjälper eleverna att utvecklas samtidigt som jag som lärare kan följa både elevernas individuella utveckling i samtalen likväl hur varje grupp har fungerat. För att eleverna ska kunna utvecklas behöver de bli medvetna om sin egen betydelse i samtalen och få lärarstöd i hur de kan stötta varandra för att utveckla samtalen till att blir lärorika.

Läraren bestämmer hela tiden grupsammansättningen för att undvika att någon inte blir vald. Från början är det viktigt att elever som fungerar väl ihop är i samma grupp. Men när eleverna blir duktigare och tryggare i att föra samtal med varandra spelar det mindre roll vilka elever som är i samma grupp. Målet är att alla elever kan samarbeta med varandra oberoende av gruppkonstellationer.

Min erfarenhet är att denna grundliga introduktion i att lära sig att föra ett bra samtal är en bra ingång för att boksamtal ska kunna bli ett förtroendefullt möte som kan ta samtalet till spännande intellektuella höjder.

Slutord

I Gymnasieskolans Läroplan (2012) betonas att skolan ska vila på demokratins grund och främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Där står vidare att skolans mål är att varje elev:

”kan samspela i möten med andra människor utifrån skillnader i livsvillkor, kultur, religion och historia.” och

”kan leva sig in i och förstå andra människor och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen.”

Det är en grundläggande demokratifråga att eleverna, oavsett social bakgrund, får med sig både en lustfylld och god läsförmåga och positiva samtalsfarenheter.

Boksamtal äger en oerhörd potential vad det gäller att bygga en respektfull och intellektuellt utmanande atmosfär i skolan. Det goda, jämlika samtalet där varje elev blir lyssnad till och respekterad för den person som han/hon är, är en svår konst som inte uppstår av sig själv. Eleverna behöver få kunskap om hur ett bra samtal växer fram och också träna på hur de själva ska göra för att samtalet ska bli givande för alla.

I boksamtalen möts elever med olika familjebakgrund och ursprung som jämlikar eftersom de delar samma läserfarenhet. Skillnader i kulturell bakgrund kan bli en rikedom och källa till nya insikter i utvecklande boksamtal. Eleverna väljer oftast från början att prata om bokens gestalter, men allt eftersom de blir säkrare och mer engagerade så gör de göra kopplingar till sina egna liv och omvärlden.

När eleverna blir tryggare i samtalen vågar de också uttrycka halvfärdiga tankar, ändra sina åsikter, undra över andras tankar och bygga vidare på det som andra elever tänker. Eleverna vidgar sina vyer när de tränas att se den andre i sig själv och ta in andras synsätt i en resonerande dialog samtidigt som den egna världsbilden blir större i mötet med den nya. Väl genomförda boksamtal synliggör eleverna som läsare, ger eleverna en positiv identitet och hjälper eleverna att bli människor. Detta uttrycker Aidan Chambers så träffsäkert:

”Att samtala bra om böcker är en mycket bra aktivitet i sig. Men att föra bra samtal om böcker är också den bästa övning man kan få för att kunna föra ett givande samtal om annat. Så när vi hjälper barnen att samtala kring det de läst, hjälper vi dem också att kunna uttrycka sig om annat i livet.”